

การจัดการความรู้และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ
ฐานราก กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
Knowledge Management and Improvement Coffee Farmers Potential
for Local Economy Development. A Case Study of Chompoo District,
Amphoe NoenMaprang, Phitsanulok

จุฑาธิป ประดิพัทธ์นฤมล¹ หนึ่งฤทัย ศรีสุกใส² สุदारัตน์ รัตนพงษ์³ และนันทพันธ์ คดคง⁴

Chuthatip Pradipahatnaruemol, Nungruthai Srisuksai,
Sudarat Rattanapong and Nanthaphan Kodkong

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการจัดการความรู้การปลูกกาแฟ และ 2) เพื่อส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ โดยงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เกษตรกร เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชน ผู้อำนวยการ นักเรียน จำนวน 100 คน โดยเก็บข้อมูลผ่านการสนทนากลุ่มและสังเกตพฤติกรรม แล้ววิเคราะห์ข้อมูลผ่านวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์แบบอุปนัย ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้วิจัยรวบรวมขั้นตอนการปลูกกาแฟโรบัสต้า ตั้งแต่ขั้นตอนแรกถึงขั้นตอนสุดท้าย และแนวทางการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจในการรวมกลุ่มรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ขาดแรงจูงใจในการรวมกลุ่ม ผู้วิจัยดำเนินการให้ความรู้และประโยชน์ในการรวมกลุ่ม ป้องกันการกดราคาของพ่อค้าคนกลางและมีอำนาจในการต่อรองเรื่องราคาและปริมาณผลผลิต เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน 2) งานวิจัยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการปลูกกาแฟโดยการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ขั้นตอนการปลูกกาแฟและปลูกฝังเยาวชนในพื้นที่เห็นความสำคัญของการดูแลต้นกาแฟ ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชนร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่นให้กับโรงเรียนรักไทยร่มเกล้าอุปถัมภ์ สร้างการเรียนรู้ทักษะการปลูกกาแฟให้แก่เยาวชนในพื้นที่และเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟในชุมชน มุ่งเน้นที่นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 สามารถช่วยพ่อแม่ทำเกษตรกรรมและประกอบอาชีพ และบูรณาการเรียนการสอนกับรายวิชาเกษตรในชีวิตประจำวัน โดยมุ่งเน้นการเรียนการสอนทั้งแบบทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อศึกษากระบวนการปลูกกาแฟให้กับเยาวชนต่อไป

Received: 2021-08-18 Revised: 2021-08-29 Accepted: 2021-08-31

¹ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม Public Administration, College of Local Management and Development, Phibulsongkram Rajabhat University. Email: chuthatip291@gmail.com

คำสำคัญ (Keywords) : การจัดการความรู้; การส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ; เศรษฐกิจฐานราก

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the knowledge management of coffee planting; and 2) to promote the farmers' capability. Primary data were collected from a focus group discussion. Qualitative data were collected from a sample group of 100 people: farmers, government officials, community leaders, school directors, and students. This study was a participatory action research through a qualitative research methodology. Data were collected through group interviews and conversations, and behavioral observations. The inductive and content analyses were used to study the data. **The results of this research indicated as follows:** 1) The researchers have compiled the process of growing Robusta coffee from the first to the last step, and development process for coffee farmers' capability. From the conversations, there was a problem with the group organization and its structure. Farmers were still lacking for the concept of the community enterprise, and did not understand this group type. They did not have inspirations to form the groups. The researcher shared with the participants the knowledge and benefits of the group establishment: preventing the middleman from lowering price, and gaining the power of negotiation in price and produce sales for the competitive advantages. 2) Research indicated the implications of coffee growing knowledge, accumulated from the cultivation processes, on the youths proud of the Robusta coffee farmers in their locations. These farmers fostered them to maintain the coffee plants, and to transfer the knowledge to their communities. Therefore, the researcher created a local curriculum for Rak Thai Romklao Upatham School, in which coffee planting knowledge and practices for the youths in the communities were included. Particularly, the secondary students from 1st to 3rd levels were able to assist their parents in farming and trading. The pedagogy was integrated into agriculture in everyday life. The teaching and learning approaches were based on the theoretical and practical knowledge of the coffee planting, which led the youths to keep studying its cultivation process.

Keywords: Knowledge Management; Promoting the Potential of Coffee Farmers; Grassroots Economy

บทนำ (Introduction)

กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจปลูกกันอย่างกว้างขวางในพื้นที่ภาคเหนือ เพราะมีสภาพอากาศและภูมิประเทศที่เหมาะสม ผลผลิตกาแฟอาราบิก้าและโรบัสต้ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเนื่องจากกระแสความนิยมบริโภคกาแฟสูงขึ้น ทำให้ความต้องการใช้เมล็ดกาแฟเพิ่มขึ้นเช่นกัน หากเปรียบเทียบกับประเทศอาเซียน พบว่าประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกกาแฟอันดับที่ 3 รองจากประเทศเวียดนาม และอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตามเกษตรกรจะต้องมีการปรับตัวในเรื่องการผลิตกาแฟหลังการเปิดการค้าเสรี เช่น การลดต้นทุนการผลิต การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณภาพผลผลิต และการสร้างความเข้าใจเรื่องการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมด้วย

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคจะพัฒนาได้นั้น เศรษฐกิจในระดับจุลภาคจะต้องมีรากฐานทางเศรษฐกิจที่ดีและมั่นคง เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดในระบบเศรษฐกิจ เศรษฐกิจชุมชนมีลักษณะสำคัญ คือ ครอบคลุมเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการอยู่รอดของครอบครัวต่อความพอเพียงและความสามารถในการพึ่งตนเอง ตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน มีพลวัต และสามารถอยู่รอดด้วยตัวเองได้ พัฒนาเคียงคู่ไปกับพัฒนาการของระบบทุนนิยมเพื่อยกระดับรายได้ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมากสำหรับประเทศกำลังพัฒนาเพราะถ้าหากเศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคงเข้มแข็ง ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศมีความแข็งแกร่งตามไปด้วย (ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์, 2556: 17-20)

จากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศที่เริ่มขึ้นในปลายปี พ.ศ. 2539 ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อประชาชนและทุกภาคส่วนของสังคม ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เน้นการพัฒนาคนและชุมชนให้เข้มแข็งจนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560 – พ.ศ.2564) ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แก้ปัญหาได้ด้วยตนเองและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก สามารถพึ่งตนเอง เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่นๆ ในพื้นที่ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มแข็งระบบเศรษฐกิจฐานรากเป็นระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวตั้งแบบปัจเจกแต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนสร้างความสัมพันธ์ทั้งในชุมชน

ท้องถิ่นและในระดับกว้างขวางออกไป (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559: 41-44) รวมถึงการแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตต่าง ๆ สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง ซึ่งเป็นการจัดการองค์ความรู้เพื่อพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือธุรกิจของชุมชนในมิติของการเกื้อกูล เอื้อเพื่อ ใช้ทั้งความรู้ในที่สั่งสมในพื้นที่มีเทคนิค วิทยาการความรู้ เทคโนโลยี มาพัฒนาเพิ่มเติมให้เหมาะสม

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพื้นที่มีการเพาะปลูกกาแฟโรบัสต้าและอาราบิก้าซึ่งเป็นพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 450-600 เมตร จะทำให้กาแฟเติบโตและมีผลผลิตอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะโรบัสต้ามีผลผลิตที่ดี ในช่วงปีพ.ศ. 2555 มีเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเกือบ 200 ไร่ และเมื่อไม่มีตลาดจึงดำเนินการตัดทิ้งเพื่อปลูกพืชทางเศรษฐกิจแทน ต่อมาปีพ.ศ. 2560 เกษตรกรปลูกกาแฟจำนวนลดลง เนื่องจากการขาดการจัดการความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับปลูกกาแฟทั้งสองพันธุ์ ขาดการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้เกษตรกรในพื้นที่ต่างคนต่างปลูก ต่างคนต่างขาย ไม่มีการรวมกลุ่มและขาดอำนาจการต่อรองในการหาตลาดรองรับผลผลิต ส่งผลให้ลดโอกาสในการพัฒนาเพื่อสร้างรายได้เพิ่ม (คณะเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2563: 2-6) หากมีการจัดการความรู้ที่ถูกต้องและมีการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร โดยใช้การเรียนรู้ร่วมกันจะส่งผลให้การเพาะปลูกกาแฟกลายเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งของอำเภอเนินมะปราง ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนก่อให้เกิดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งและเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้เป็นอย่างดี (จิรัชมา วิเชียรปัญญา อรจริย์ ณ ตะกั่วทุ่ง และพร้อมภักดิ์ บึงบัว, 2563: 532-549)

สถานการณ์ในพื้นที่ดังกล่าวเป็นเพียงการดำรงชีพของเกษตรกรเพื่อหารายได้หลัก นั่นคือการเพาะปลูกข้าว มันสำปะหลัง อ้อย และยางพารา เป็นต้น ขณะที่การเพาะปลูกกาแฟเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตถือเป็นรายได้เสริมสำหรับเกษตรกรในแถบนั้น เกษตรกรบางส่วนขาดความรู้ความเข้าใจในกาแฟ หรือเรียกว่า “การปลูกตามมีตามเกิด” โดยอาจจะละเลยในส่วนของการต่อยอด การบำรุงรักษา และการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากาแฟเป็นพืชผลเศรษฐกิจหลักของชาวบ้าน จึงเป็นเหตุให้คณะผู้วิจัยเล็งเห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อแสวงหาแนวทางในการศึกษาประเด็นสำคัญในเรื่องต่างๆ ของบ้านผ๋ไทยตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

ดังนั้น การศึกษาการจัดการความรู้การปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก สามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young smart farmer) ตามนโยบายของรัฐบาลว่าด้วยการพัฒนาด้วยนโยบาย Thailand 4.0 มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน โดยการพึ่งพาตนเองและเกิดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาการจัดการองค์ความรู้การปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

วิธีการดำเนินการวิจัย (Research Methods)

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ อันมีระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์จากสหชนกลุ่มและสังเกตพฤติกรรมจำนวน 100 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีการกำหนดคุณสมบัติเป็นเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟโรบัสต้าหรืออาราบิก้า ตัวแทนกลุ่มอาชีพ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลชมพู ผู้นำชุมชนและประชาชนในตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 44 ราย และ 2) กลุ่มโรงเรียน โดยมีคุณสมบัติเป็นนักเรียนโรงเรียนรักไทยร่มเกล้าอุปถัมภ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ครูประจำชั้น และผู้อำนวยการในสถานศึกษา จำนวน 56 ราย การวิเคราะห์ข้อมูลผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์แบบอุปนัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเตรียมการ (Pre-Research Phase) และระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

1. ระยะเตรียมการ (Pre-Research Phase) มีกิจกรรมดำเนินงานที่สำคัญ ดังนี้

1.1 รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่สามารถนำไปสู่รวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟบ้านตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

1.2 ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลชมพู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อเชิญชวนเข้าร่วมในโครงการวิจัย และชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินงาน ให้กลุ่มตัวอย่างยินดีเข้าร่วมโครงการ

1.3 สร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อสร้างความคุ้นเคย และสร้างการร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยที่จะมีขึ้น โดยการเข้าไปพบปะ พูดคุย และปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการ

1.4 ประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลชมพู และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและกลุ่มตัวอย่าง เพื่อเชิญชวนเข้าร่วมในโครงการวิจัย ชี้แจงวัตถุประสงค์ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลชมพู เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพและเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

1.5 จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ที่จำเป็นต้องใช้ในการวิจัยให้เพียงพอ

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟบ้านรักไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกโดยประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน (ชนิษฐา นันทบุตร, 2551: 12-15) มี 4 กระบวนการ ตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ได้แก่

ขั้นที่ 1 ร่วมกันวางแผน (Planning) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการโดยกระบวนการ ดังนี้

1. กระบวนการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟที่สามารถนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มการสร้างคู่มือ หลักสูตรท้องถิ่นและสื่อใหม่ จัดทำแผนพัฒนาศักยภาพเกษตรกรบ้านรักไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกวิเคราะห์ความเป็นไปได้ที่จะจัดทำการศึกษาบริบทของพื้นที่ในเขตความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลชมพู

2. กระบวนการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟ เพื่อวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ กำหนดเป้าหมาย เพื่อกำหนดประเด็นในการฝึกอบรมและร่วมกันวางแผนแนวทางการพัฒนาและดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 2 ร่วมกันปฏิบัติ (Acting) นำแผนจากขั้นตอนที่ 1 ไปสู่การสร้างคู่มือ หลักสูตรท้องถิ่นและสื่อใหม่ จัดการฝึกอบรมเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ เพื่อยกระดับรายได้ของคนในชุมชน

ขั้นที่ 3 ร่วมกันสังเกตผล (Observing) ติดตามและประเมินผลกระบวนการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟตามแผนที่ได้กำหนดร่วมกันในขั้นตอนที่ 2

ขั้นที่ 4 ร่วมกันสะท้อนผล (Reflecting) ตามกระบวนการมีส่วนร่วมในการกระบวนการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟและการส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรบ้านรักไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก โดยการจัดประชุมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงาน นำไปสู่การสนับสนุน ผลักดันให้เกิดการสร้างรายได้ในชุมชนให้สอดคล้องกับนโยบายท้องถิ่นและตรงตามความต้องการที่เกิดจากคนในชุมชน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Guided interview) และตัวผู้วิจัย (Researchers) ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างมี 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มเกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้อง และ 2) กลุ่มโรงเรียน เครื่องมือที่ใช้จะจำแนกตามประเภทของกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มแรก คือ กลุ่มเกษตรกรจะใช้ชุดคำถามที่เกี่ยวข้องกับการเก็บรวบรวมข้อมูลกระบวนการเพาะกาแฟ และกลุ่มสอง คือ กลุ่มโรงเรียนจะใช้ชุดคำถามที่เกี่ยวข้องกับการนำเอาองค์ความรู้จากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มแรกเพื่อระดมความคิดสร้างหลักสูตรท้องถิ่นให้กับโรงเรียนรักไทยร่วมเกล้าอุปถัมภ์ เนื่องจากเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเน้นที่ใช้คนสัมผัสโดยตรง นอกจากตัวผู้วิจัยยังใช้เครื่องมืออื่นๆ

เช่น บันทึกภาคสนามของผู้วิจัย โดยการบันทึกนี้ผู้วิจัยจะแบ่งเป็นชุดคำถามเป็น 2 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มจะใช้การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย โดยผู้วิจัยได้ทำการสนทนากลุ่มเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟ การจัดสร้างกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ เพื่อนำข้อมูลที่ได้รวบรวมแล้วนั้นไปลงพื้นที่เพื่ออธิบายให้กลุ่มโรงเรียนทราบถึงการเพาะปลูกกาแฟของกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงกับการให้กลุ่มโรงเรียนได้เข้าใจและสามารถเพาะปลูกกาแฟอย่างถูกต้องเองได้จริง นำไปสู่การสร้างคู่มือ หลักสูตรและสื่อใหม่ พร้อมทั้งจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพเกษตรกรบ้านรักไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งนี้ มีวิธีการในการหาประสิทธิภาพและการสร้างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ดังนี้

วิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้กับการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะการสัมภาษณ์ที่อยู่ระหว่างการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างกับการสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง ดังนั้น แบบสัมภาษณ์สำหรับการสัมภาษณ์แบบนี้จึงมักไม่มีรูปแบบที่แน่นอน แต่จะมีลักษณะผสมผสานระหว่างโครงสร้างข้อคำถามและการกำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างนี้ นิยมใช้กับการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งต้องการความยืดหยุ่นของข้อประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูล ในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นศึกษาอย่างครบถ้วน สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. ส่วนนำ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ/หลักสูตร ได้แก่ ชื่อโครงการและวัตถุประสงค์โครงการ
2. ส่วนผู้สัมภาษณ์เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล และสภาพทั่วไปของการสัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ สกุลของผู้ให้ข้อมูล วัน/เวลา/สถานที่ ที่ใช้สัมภาษณ์
3. ส่วนผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น ชื่อ สกุลของผู้ถูกสัมภาษณ์ หรือสถานของผู้ถูกสัมภาษณ์ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพหลัก ภูมิสำเนา เป็นต้น
4. ส่วนคำถาม เป็นส่วนของข้อคำถาม เป็นประเด็นหรือแนวข้อคำถามอย่างคร่าว ๆ และเนื้อที่เพื่อการจดบันทึกผลการสัมภาษณ์

การหาประสิทธิภาพของแบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบ แหล่งของข้อมูล แหล่งที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่

1. แหล่งเวลา หมายถึง ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลในต่างเวลากัน คำตอบจะเหมือนกันหรือไม่
2. แหล่งสถานที่ หมายถึง ผู้วิจัยทำการข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่
ได้แก่ สัมภาษณ์ที่บ้านผู้นำกลุ่ม และที่สวนของผู้ปลูกกาแฟเอง เป็นต้น

3. แหล่งบุคคล หมายถึง ผู้วิจัยสัมภาษณ์หลายคนและเปลี่ยนผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมเพื่อดูความคล้อยคลึงกันของคำตอบ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหลักการวิจัยภาคสนามตามขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมการก่อนเก็บข้อมูล มีขั้นตอน ดังนี้

1.1. ทำหนังสือประสานงานถึงองค์การบริหารส่วนตำบลชมพู และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง พื้นที่การศึกษาวิจัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ความร่วมมือ และอนุญาตให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมตลอดโครงการวิจัย

1.2 สร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคย และสร้างการร่วมมือในการดำเนินงานวิจัย โดยการแนะนำตัวเอง ชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยให้ทราบ และอธิบายให้เข้าใจ เปิดโอกาสให้ซักถาม และให้เวลาสำหรับการตัดสินใจ เพื่อให้การตัดสินใจเข้าร่วมโครงการเป็นไปด้วยความเข้าใจ เต็มใจและสมัครใจ และเข้าพบช่วงเวลาที่เหมาะสมแบบไม่เป็นทางการ ในระยะก่อนดำเนินการ

2. ขั้นตอนการดำเนินการเก็บข้อมูล

2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ เป็นการสนทนากลุ่ม โดยจัดเตรียมรายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่จะเก็บข้อมูลไว้ให้พร้อม ก่อนเก็บข้อมูลทำการติดต่อนัดหมายล่วงหน้า

2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟและการศึกษาภาพเกษตรกรบ้านรักไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ แหล่งข้อมูลที่สำคัญ คือ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลชมพู ผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพ และประชาชนในตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีวิธีเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

1) การสนทนากลุ่ม (Group Discussion) ได้แก่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลชมพู ผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพ และประชาชนในตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลกผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการสนทนา โดยแนะนำตัวเองและบอกวัตถุประสงค์การสนทนา ผู้วิจัยขออนุญาตจดบันทึกประเด็นไว้ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีก่อนเข้าสู่ประเด็นการสนทนาที่เตรียมไว้ ระหว่างการสนทนาจะพยายามกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนได้มีโอกาสพูดคุย แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ ภายหลังจากเสร็จสิ้นการสนทนากลุ่มแล้ว รีบบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้ถูกสัมภาษณ์ และสถานการณ์ในการประชุมกลุ่ม

2) การสังเกต (Observation) การศึกษาครั้งนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบยืนยันความถูกต้องกับข้อมูลที่เก็บด้วยวิธีสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยได้

สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในขณะทำกิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการวิจัย เช่น วิธีบันทึกข้อมูล คือการจดบันทึก บันทึกเทป และบันทึกภาพ เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการแยกแยะแจกแจงเนื้อหาที่ได้จากแบบสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จัดกลุ่มข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อแบ่งเนื้อหาทำให้ทราบโครงสร้าง ลำดับของเนื้อหา และขอบเขตเนื้อหาอย่างละเอียดรวมทั้ง ทำให้ผู้สอนเห็นการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาในแต่ละช่วงเวลาที่ทำกรวิเคราะห์ด้วย

ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม และการสังเกตพฤติกรรม ข้อมูลที่ได้ในแต่ละวันหลังจากตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลแล้ว จะนำมาแยกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นปัญหา จากนั้นทำการตีความหมายของข้อมูลที่ได้ ตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งทั้งหมดเป็นการวิเคราะห์จากเนื้อหาของข้อมูล (Content Analysis) ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลเพื่อสรุปเชื่อมโยงความสัมพันธ์และเหตุผลในประเด็นปัญหาที่ศึกษาในประเด็นของการรวบรวมองค์ความรู้และการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบ้านรักไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัย (Research Results)

1. การจัดการความรู้การปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า สภาพพื้นที่เพาะปลูกกาแฟบ้านเฝ้าไทยเป็นพื้นที่ภูเขาสูงมีความลาดชันระดับ 450 – 600 เมตรเหนือจากระดับน้ำทะเล พื้นที่การปลูกกาแฟเริ่มแรกเกษตรกรจะต้องทำการปรับพื้นที่ให้เตียนก่อน เตรียมพื้นที่โดยการปักหลักมีระยะห่างของการปลูกกาแฟ 3 เมตร นำต้นกล้าลงเพื่อเพาะปลูก สามารถปลูกได้ประมาณ 159 ต้นต่อไร่ การเพาะต้นกล้ากาแฟเกษตรกรจะต้องเลือกเมล็ดพันธุ์จากต้นกาแฟที่ไม่เป็นโรค มีเมล็ดโต สมบูรณ์ เมล็ดที่ไม่สมบูรณ์เมื่อนำไปแช่น้ำจะลอยขึ้นเหนือผิวน้ำ นำไปบีบเปลือกออกและตากแดด 3 แดด เพื่อให้เมล็ดกาแฟแห้งเกษตรกรจะคัดเลือกผลที่สุกเต็มที่ที่มีลักษณะสีแดงสด เรียกว่า “เม็ตเซอร์รี่” การเก็บเกี่ยวผลผลิตของกาแฟที่จะส่งผลต่อรสชาติจะต้องคัดสีแดงไว้ก่อน เนื่องจากเม็ตเซอร์รี่สีแดงให้รสชาติดี แต่มีข้อจำกัดในการเก็บเกี่ยว คือ ผลของต้นกาแฟโรบัสต้าจะสุกไม่พร้อมกัน ไม่สามารถรู้เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ จะต้องใช้วิธีการเด็ดเฉพาะเม็ตเซอร์รี่สีแดงเท่านั้น โดยเกษตรกรจะทำการเก็บเกี่ยวด้วยมือและมีเครื่องมือที่เรียกว่า “สะตุง” ลักษณะคล้ายกับยอยกปลา ร่องใต้ต้นกาแฟในขณะที่เก็บเกี่ยว โรคของต้นกาแฟโรบัสต้ามักพบเจอบ่อย ได้แก่ โรคมอด โรคเพลี้ย และอาการของต้นกาแฟขาดน้ำส่งผลต่อการเจริญเติบโตของต้นกาแฟและปริมาณผลผลิตต่อไร่ สำหรับกระบวนการคั่วกาแฟ เป็น

เสน่ห์ของบ้านเฝ้าไทยอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นการคว่ำมือด้วยเตาถ่าน ความแรงของไฟระดับกลาง ประมาณ 15 -20 นาที ถ้าคว่ำอ่อนจะออกรสชาติเปรี้ยวบดด้วยเครื่องบดมือก่อนเทน้ำร้อนเพื่อตีมัน

2. สำหรับแนวทางการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก เกษตรกรยังขาดความรู้ความเข้าใจในการรวมกลุ่มในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ซึ่งกลัวจะเสียค่าดำเนินการในการขายเมล็ดกาแฟ อีกทั้งยังขาดแรงจูงใจในการรวมกลุ่มการเรียนรู้การเพาะปลูกต้นกาแฟที่มีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ในการรวมกลุ่มเพื่อป้องกันการกดราคาของพ่อค้าคนกลาง และมีอำนาจในการต่อรองเรื่องราคาและปริมาณผลผลิต เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน นอกจากนี้ เกษตรกรยังเล็งเห็นความสำคัญของการปลูกกาแฟในพื้นที่และการสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ตัวเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟโรบัสต้าบ้านเฝ้าไทย โดยการปลูกฝังเยาวชนในพื้นที่ให้เห็นความสำคัญของต้นกาแฟ และเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน จึงได้ร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่นให้กับโรงเรียนรักไทยร่มเกล้าอุปถัมภ์ สร้างการเรียนรู้ทักษะการปลูกกาแฟให้แก่เยาวชนในพื้นที่และเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟในชุมชน โดยมุ่งเน้นที่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 -3 ซึ่งจะช่วยพ่อแม่ทำเกษตรกรรมและประกอบอาชีพ โดยบูรณาการเรียนการสอนกับรายวิชาเกษตรในชีวิตประจำวัน โดยมุ่งเน้นการเรียนการสอนทั้งแบบทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อศึกษากระบวนการปลูกกาแฟให้กับเยาวชนต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussions)

สภาพพื้นที่เพาะปลูกกาแฟบ้านเฝ้าไทยเป็นพื้นที่สูงภูเขามีความลาดชัน ระดับความสูง 450 – 600 เมตรจากระดับน้ำทะเล ซึ่งพื้นที่ของบ้านเฝ้าไทย ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก มีสภาพปัญหาเรื่องการขาดน้ำในการทำการเกษตร เกษตรกรยังคงต้องให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้เรื่องแหล่งน้ำในการทำการเกษตร (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2564) ได้นำเอาพระราชดำริสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอธิบายถึงการทำการเกษตรบนที่สูงไว้ว่า การปลูกพืช ในที่ซึ่งเป็นภูเขา และหุบเขานี้ ควรจะคำนึงถึงแหล่งต้นน้ำลำธารเป็นอย่างมาก ควรรักษา และทำนุบำรุงป่าต้นน้ำไว้ให้ดี ดังนั้น การทำการเกษตรบนที่สูง จึงควรทำด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ ใช้สารเคมีต่างๆ เช่น ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี และยากำจัดวัชพืชนั้น อาจจะปะปนลงไปในลำห้วย (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน), 2560: 29) สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ถือเป็นการจัดการแหล่งน้ำทั้งธรรมชาติและที่สร้างขึ้นมา การจัดรูปที่ดินโดยมุ่งเน้นให้ชุมชนเข้มแข็งมีแหล่งน้ำสะอาดใช้อุปโภคบริโภค และทำการเกษตร รวมทั้งสามารถเป็นแหล่งน้ำรับน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วม และสำรองไว้ในยามหน้าแล้ง โดยชุมชนเป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน ใช้ความคิดริเริ่ม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของตนเพื่อวางแผนจัดการ และเสนอแนว

ทางแก้ไขปัญหามา โดยบริหารจัดการได้เอง การแสดงความคิดเห็น กลั่นกรอง ตัดสินใจ และลงมือทำร่วมกัน สำหรับวิธีการเตรียมดินเพื่อปลูกต้นกาแฟโรบัสต้า เกษตรกรจะทำการปรับดินและเตรียมระยะห่างต่อต้น 3 เมตร สามารถปลูกได้ประมาณ 150 ต้นต่อไร่ สอดคล้องกับวิธีการปลูกของการปลูกกาแฟโรบัสต้า (สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร, 2562: 48) อธิบายหลักการปลูกกาแฟ โดยทั่วไปจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและความต้องการของผู้ปลูกเองหลักการโดยทั่วไป คือ การกำหนดระยะปลูก 3x3 เมตร กาแฟที่จะให้ผลผลิตที่ดี จะอยู่ประมาณ 150 ถึง 200 ต้นต่อไร่ แต่สามารถเพิ่มหรือลดจำนวนกว่าปกติได้ สอดคล้องกับระยะปลูกที่เป็นมาตรฐาน คือ ระยะ 3x3 เมตร จะได้ปริมาณต้นกาแฟ จำนวน 177 ต้นต่อไร่ ฉะนั้นปัจจัยที่ส่งผลต่อผลผลิตขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการปลูกกาแฟประกอบไปด้วยสภาพพื้นที่ ลักษณะดิน ปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิ และแสงแดด การปลูกกาแฟของบ้านเผ่าไทย มีกระบวนการปลูกกาแฟโรบัสต้าค่อนข้างครบวงจร ได้แก่ การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก การเพาะต้นกล้ากาแฟ การดูแลกาแฟ การเก็บเกี่ยวและการรักษาเมล็ดกาแฟ โรคของกาแฟ กระบวนการคั่วเมล็ดกาแฟ และการควบคุมมาตรฐานของเมล็ดกาแฟซึ่งเกษตรกรยังขาดความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ตลาดเพื่อคำนวณปริมาณผลผลิต สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตร (2554) ให้ความเห็นไว้ว่าปัจจุบันเกษตรกรไทยส่วนใหญ่มีการผลิตสินค้าเกษตรที่ยังไม่คำนึงถึงการวางแผนการผลิตส่งผลให้ผลผลิตมีคุณภาพต่ำสินค้าเกษตรบางชนิดล้นตลาดแต่ในทางกลับกันบางชนิดขาดตลาดและเกษตรกรบางส่วนมีรายได้ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยของเกษตรกรทั่วประเทศ ส่วนหนึ่งเกษตรกรขาดความรู้ในเรื่องที่ทำอยู่และขาดข้อมูลข่าวสารด้านการตลาดเพื่อประกอบการตัดสินใจสำหรับวางแผนการผลิต ทำให้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ในเรื่องกาแฟของชุมชนอย่างถ่องแท้และเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดการความรู้เรื่องกาแฟโรบัสต้าอันเป็นพืชที่สามารถปลูกได้ในชุมชน สร้างรายได้อีกช่องทางหนึ่งด้วย (กิตติวัช บุญทวี ปิยกนิษฐ์ โชติวนิช และ เอกสิทธิ์ อ่อนสอาด, 2563: 108-125)

พื้นที่บ้านเผ่าไทยยังไม่ได้รับการสนับสนุนในการส่งเสริมการปลูกกาแฟมากเท่าที่ควร เนื่องจากกาแฟเป็นพืชที่ยังไม่ได้รับความนิยมต่อการปลูกในพื้นที่มากนัก นอกจากนี้เกษตรกรยังขาดการได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ งบประมาณ และปัจจัยการผลิต จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ขาดการรวบรวมความรู้ การแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ เพื่อให้ผลผลิตมีมากขึ้นหรือเป็นที่ต้องการในการขายเพิ่มมากขึ้น ยังขาดความรู้ในการปลูกกาแฟอย่างถูกวิธี สอดคล้องกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (2558) แนวทางในการปลูกกาแฟอย่างถูกวิธี โดยอาศัยขั้นตอนการเตรียมสภาพพื้นที่ การวิเคราะห์ลักษณะดิน สภาพภูมิอากาศ อุณหภูมิ วิธีการปลูก การดูแลรักษา การใส่ปุ๋ย การตัดแต่งกิ่ง การกำจัดวัชพืช การป้องกันการกำจัดพืชและแมลง การเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรต้องใส่ใจรายละเอียดทุกกระบวนการเพื่อให้ได้ต้นและเมล็ดกาแฟที่มี

คุณภาพ พร้อมส่งออกสู่ตลาดได้ อีกทั้งสมาชิกในกลุ่มมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในด้านการจัดตั้งกลุ่ม แนวทางการขายเมล็ด และอื่นๆ สอดคล้องกับแนวคิดของรูปานี เลขาพันธ์ และจุฑารัตน์ ศรารณะวงศ์ (2558: 12-25) กล่าวว่าปัญหาที่พบในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือ ภาระงานของสมาชิกมีมาก สมาชิกในกลุ่มไม่กล้าเสนอความคิดเห็นที่แตกต่าง ขาดการรวบรวมจัดเก็บความรู้ที่เป็นระบบ และการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ขาดความต่อเนื่อง ด้านกระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ การสร้างแสวงหาความรู้ใหม่ การรวบรวมจัดเก็บความรู้ การเผยแพร่ ถ่ายทอดความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ นอกจากนี้ เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจถึงหลักการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการให้แก่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟด้วย สอดคล้องกับบรรพ ชมขุนศรี และบุญทัน ดอกไธสง (2562: 89-102) จำเป็นต้องให้สมาชิกทุกคนมีความเข้าใจในหลักการบริหารจัดการ สามารถนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้อง มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งการบริหารจัดการที่ดีจะต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่ม จำเป็นต้องมีการจัดระบบที่เล็งในการเป็นตัวอย่างของการสร้างกลุ่มเพื่อเตรียมความพร้อมเพื่อสร้างวิสาหกิจชุมชน สอดคล้องกับคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล (2564) เห็นว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่มีระบบที่เล็งดูแล ช่วยเหลือสนับสนุน และให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรที่มีประสบการณ์น้อยกว่า พี่เลี้ยงจำเป็นต้องมีความเชี่ยวชาญโดยสอนงานถ่ายทอดเทคนิค รวมถึงการให้คำปรึกษาเพื่อให้เป็นไปตามระบบและกลไกของวงจรการสร้างกลุ่มให้มีศักยภาพในการแข่งขันตลาดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน อีกทั้งยังขาดการจัดการความรู้ด้านการตลาดที่จะสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน (สหกรณ์บริการส่งเสริมอาชีพและวัฒนธรรมชลบุรี, 2564)

สำหรับแนวทางการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากกรณีศึกษาตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้สร้างแรงจูงใจให้ตระหนักถึงคุณค่าและความคุ้มค่าในการปลูกกาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจ โดยการเชิญเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการปลูกกาแฟและได้รับรางวัลอันดับ 1 เมล็ดกาแฟแห่งประเทศไทยปี พ.ศ.2562 เพื่อมาให้ความรู้เกี่ยวกับการกระบวนการปลูกกาแฟจนถึงการได้เมล็ดกาแฟพร้อมผ่านการคั่วและวิธีเก็บรักษา คุณค่าของกาแฟที่เกษตรกรจะได้รับจากผลผลิตที่ดูแล ส่งผลให้มีเกษตรกรหลายรายให้ความสนใจความรู้ในการกระบวนการกาแฟตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ทั้งนี้เพื่อนำเอาองค์ความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้พัฒนาตนเองและเพิ่มประสิทธิภาพในการเพาะปลูกสามารถสร้างรายได้ให้เพิ่มมากขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น เกษตรกรยังต้องการที่จะสร้างให้เกิดการจัดการความรู้ในระยะยาวโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน สอดคล้องกับสุพิชา คงเจริญ สนั่น ประจงจิตร และวรรณวิศา สืบนุสรณ์ คล้ายจำแลง, (2563: 125-135) และมีการร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้กับเยาวชนในพื้นที่ได้ศึกษาและ

ช่วยติดตามดาในการประกอบอาชีพอีกทั้งยังเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ตัวเกษตรกรในการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่คนรุ่นใหม่เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2543: 25) การพัฒนาที่สนองตอบความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการที่จะสนองตอบความต้องการของเขาเอง และแนวคิดของท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนว่า “แนวคิดที่ว่าได้แก่การปลูกฝังความรัก ความห่วงใยในสภาพแวดล้อมท้องถิ่นตนช่วยให้ทุกคนมีความรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมโดยเริ่มจากบ้านโรงเรียนและชุมชนการสร้างจิตสำนึกและคุณธรรมในการดำเนินชีวิตให้อุปโภคบริโภคอย่างเหมาะสมมีความพอดี และพอเพียงตามความต้องการ” นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (2558: 199-205) ที่ส่งเสริมให้สร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ทดแทนรุ่นเดิมเพื่อทำการเกษตรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพและเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรและสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกรและภาคการเกษตรเกษตรกรมีการทำกิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดของฉัฐสิณี หาญกิตติชัย และชาตรี บุนนาค (2563: 97-108) เห็นว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์สามารถพึ่งพาตนเองได้และเชื่อมโยงกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อก้าวไปอย่างสมดุลในแต่ละท้องถิ่น โดยประยุกต์ใช้ความรู้ ภูมิปัญญาและทรัพยากรด้านต่าง ๆ ในชุมชนอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร แบ่งปัน และใช้สติปัญญาในการตัดสินใจและดำเนินชีวิต นอกจากนี้ ยังมีแนวทางการดำเนินงาน คือ เสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกรและความยั่งยืนของภาคเกษตร ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรมืออาชีพ (Smart Farmer) (สำนักงานเกษตรจังหวัดพิจิตร, 2563) ให้มีความรู้ความสามารถในการผลิตการบริหารจัดการ รวมถึง การจัดการความรู้กาแพเป็นการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับกาแพตั้งแต่กระบวนการต้นทางถึงปลายทาง (จริยา ปันทวัฏกุล และกิตติศักดิ์ ดียา, 2563: 289-303) ให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้จากคนในชุมชนที่มีประสบการณ์และเป็นผู้มีความรู้ที่สามารถถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หลักสูตรท้องถิ่น แผนพัฒนา และคู่มือต่าง ๆ และการตลาดสามารถปรับตัวรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อนำผลการวิจัยไปปรับใช้เป็นแนวทางในการออกแบบการจัดการความรู้และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากตำบลชมพู อำเภอนิคมบราวง จังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

1.1 การวิจัยดังกล่าวทำให้ประชาชนนำเอากระบวนการจัดการความรู้การปลูกกาแฟบ้านเผ่าไทยสามารถนำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรด้านการจัดการความรู้และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจหรือพื้นที่ใกล้เคียง

1.2 จากปัญหาของเกษตรกรนั้นยังขาดความรู้ความเข้าใจในการรวมกลุ่มในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน เกรงว่าเสียค่าดำเนินการในการขายเมล็ดกาแฟ ขาดแรงจูงใจในการรวมกลุ่ม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงผู้มีความเชี่ยวชาญการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนมาให้องค์ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะต่างๆ ในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติด้วย ทั้งนี้เป็นการสร้างช่องทางทำกินในสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจฐานราก เพื่อลดปัญหาการไม่มีช่องทางตลาดส่งออกกาแฟด้วย นอกจากนี้เพื่อให้เกษตรกรเห็นความสำคัญของการปลูกกาแฟในพื้นที่ จำเป็นปลูกฝังเยาวชนในพื้นที่ให้เห็นความสำคัญของต้นกาแฟ จึงได้ร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่นให้กับโรงเรียนรักไทยร่มเกล้าอุปถัมภ์ สร้างการเรียนรู้ทักษะการปลูกกาแฟให้แก่เยาวชนในพื้นที่ และเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟในชุมชน ถือเป็นการสร้างอาชีพและรายได้อีกทางหนึ่งให้แก่เยาวชนต่อไป

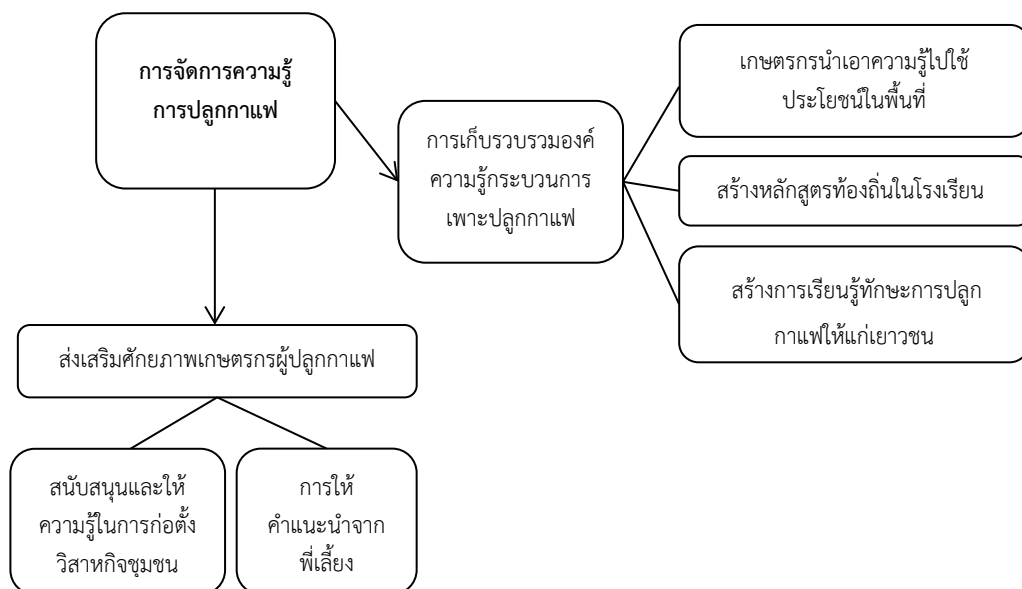
2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปเพื่อนำไปพัฒนาในงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟตำบลหมูปู อำเภอนินมะปราง ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปอาจศึกษากลุ่มตัวอย่างตำบลอื่นและทำการเปรียบเทียบกันระหว่างสองพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวางนโยบายการส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากมากยิ่งขึ้น

2.2 การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มตัวอย่าง จังหวัดพิษณุโลก ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปอาจศึกษากลุ่มตัวอย่างพื้นที่อื่น ซึ่งมีความแตกต่างกันในเชิงบริบทพื้นที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Research Knowledge)

จากการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้กาแฟโรบัสต้าเป็นการช่วยส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในด้านสนับสนุนและให้ความรู้ในการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนและการให้คำแนะนำจากพี่เลี้ยงมีความเชี่ยวชาญการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนมาร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติด้วย ทั้งนี้เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งการเก็บรวบรวมองค์ความรู้กระบวนการเพาะปลูกกาแฟ มีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดเกษตรกรนำเอาความรู้ไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ สร้างหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน และสร้างการเรียนรู้ทักษะการปลูกกาแฟให้แก่เยาวชนด้วย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง (References)

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับงานด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ”. [เว็บไซต์]. แหล่งที่มา : <https://www.moac.go.th/king-water> วันที่ 15 มิถุนายน 2564.
- กิตธวัช บุญทวี ปิยภิญโญ โชติวนิช และเอกสิทธิ์ อ่อนสอาด. (2563). “ความเป็นผู้ประกอบการ การจัดการความรู้ กลยุทธ์การตลาด ความสามารถทางนวัตกรรม และผลการดำเนินงานของธุรกิจเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย”. วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร. 38(1) : 108-125.
- ชนิษฐา นันทบุตร. (2551). ระบบการดูแลสุขภาพชุมชน : แนวคิด เครื่องมือ การออกแบบ. กรุงเทพฯ : อูษาการพิมพ์.
- คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล. (2564). “ระบบพี่เลี้ยง (Mentoring System) สำหรับการจัดการความรู้”. [เว็บไซต์]. แหล่งที่มา : <https://www2.si.mahidol.ac.th/km/knowledgeassets/kmexperience/kmarticle/17454> วันที่ 15 กรกฎาคม 2564.
- คณะเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2563). “การจัดการความรู้องค์กร (Knowledge Management: KM)”. [เว็บไซต์]. แหล่งที่มา :

<http://www.ams.cmu.ac.th/researchnew/web/>

images/article/documents/1_49113387_1596792077.pdf วันที่ 15 มิถุนายน 2564.

คณะกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. (2559). **คู่มือการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก**. กรุงเทพฯ : สำนักสนับสนุนขบวนองค์กรชุมชนและสำนักสื่อสารการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

จรรยา ปันทังกูร และกิตติศักดิ์ ดียา. (2563). “การจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษา”.

วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 10(3) : 289-303.

จิรัชมา วิเชียรปัญญา อรรถชัย ณ ตะกั่วทุ่ง และพร้อมภักดิ์ บึงบัว. (2563). “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อการใช้ประโยชน์”. **วารสารสมาคมนักวิจัย**. 25(1) : 532-549.

ฉัฐสินี หาญกิตติชัย และชาตรี บุญนาค. (2563). “การพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรสู่การเป็นเกษตรกรปราดเปรี๊ยะและองค์กรเกษตรกรต้นแบบ”. **วารสารเกษตร มสธ**. 2(1) : 97-108.

ฐาปนี เลขาพันธ์ และจุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์. (2558). “การจัดการความรู้ด้านสมุนไพร กลุ่มสมุนไพรบ้าน

ดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี”. **วารสารบรรณศาสตร์ มศว**. 8(1) : 12-25.

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์. (2556). การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการลุ่มน้ำสาขาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. **รายงานการวิจัย**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บวร ขมขุนศรี และบุญทัน ดอกไธสง. (2562). “การจัดการความรู้”. **วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์**. 5(1) : 89-102.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุพิชา คงเจริญ สนั่น ประจงจิตร และวรรณวิศา สืบบุญสรณ์ คล้ายจำแลง. (2563). “การบริหารและจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของเทศบาลเมืองหัวหิน”. **วารสารการบริหารการศึกษาและภาวะผู้นำ**. 8(31) : 125-135.

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2560).

คู่มือการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร. (2562). **คู่มือการจัดการการผลิกาแฟโรบัสต้า**. กรุงเทพฯ:

สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร.

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. (2554). “องค์ความรู้ด้านการพัฒนาเกษตรกรรมใหม่
ในพื้นที่ดิน รองรับเขตปฏิรูปที่ดิน : โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรมใหม่”.

[เว็บไซต์].

แหล่งที่มา:http://www.alro.go.th/alro/project/PMQA/file/pmqa2554/km/3/3_2.pdf วันที่ 15 มิถุนายน 2564.

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. (2558). การศึกษากระบวนการปลูกกาแฟ การแปรรูป
กาแฟ และบริหารจัดการของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มกาแฟบ้านถ้ำสิงห์ จังหวัดชุมพร. **รายงาน
การวิจัย**. กรุงเทพฯ: กลุ่มวิจัยและพัฒนาการปฏิรูปที่ดิน สำนักวิชาการและแผนงาน
สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.

สำนักงานเกษตรจังหวัดพัทลุง. (2563). “คู่มือโครงการส่งเสริมการเกษตรประจำปีงบประมาณ
พ.ศ. 2564”. [เว็บไซต์]. แหล่งที่มา :

<http://www.phatthalung.doae.go.th/wpcontent/uploads/2020/12/21.Smart-Farmer64-1.pdf> วันที่ 15 มิถุนายน 2564.

สหกรณ์บริการส่งเสริมอาชีพและวัฒนธรรมชลบุรี. (2564). “การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน”. [เว็บไซต์].
แหล่งที่มา : <https://cmpccoop.com/?p=7667> วันที่ 15 มิถุนายน 2564.

